

Церков та релігійних організацій із міжнародними організаціями й інституціями, які займаються проблемами свободи совісті. Понад це, нині спостерігається навіть очевидний запит українського суспільства на участь кліриків у вирішенні власне політичних питань. Доказом цього є як неодноразові візити членів ВРЦіРО у США, Канаду, Брюссельську штаб-квартиру Євросоюзу, так і звернення ВРЦіРО до українського суспільства з приводу доленосних для країни рішень, як то підписання угоди про асоціацію із Європейським Союзом.

Потребує змін і позиція Церков на внутрішньоукраїнському рівні – очікується об'єднання зусиль кліриків та віруючих у їхній щоденній роботі із всіма вітчизняними інституціями, які впливають/впливатимуть на вирішення практичних питань у сфері свободи совісті (суди, силові структури, громадські організації, експертне середовище тощо). Для цього повинна бути змінена нинішня філософія взаємодії багатьох Церков із зовнішнім світом – вони мають стати більш відкритими і комунікабельними. І це буде одним із найважливіших кроків до європейської системи цінностей як цих Церков, так і суспільства в цілому.

Юрій КОВАЛЕНКО – протоієрей Георгій (Київ)

СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ ЯК ВНУТРІШНЯ ПРОБЛЕМА ЦЕРКВИ

Сьогодні церковна спільнота сприймає секуляризацію як зовнішній виклик Церкві і не сприймає її як внутрішню проблему. Дуже багато говориться про засоби ідентифікації особи, про ювенальну юстицію, гомосексуалізм, геополітичний вибір та ін., а не про внутрішню секуляризацію, яка є наявною в сучасному православ'ї. Саме це зумовлює **актуальність нашого дослідження**. Автор статті пропонує об'єднати зовнішні виклики секуляризму в дві розглянуті нижче дощодо відособлені групи, дослідити проблему із врахуванням наявних наслідків її вивчення.

Моральні виклики. На сьогодні українське (і не тільки) суспільство має великі проблеми в площині суспільної моралі. Ми бачимо деформацію суспільної моралі і постійні намагання демонтувати будь-які державні та суспільні інституції, які б експертно цей процес спостерігали, аналізували і регламентували. На наших очах руйнуються традиційні родинні цінності і пропагують нетрадиційну мораль сучасні публічні люди і лідери думок (популярні артисти, державні чиновники і політики). Суругатні діти та публічні розлучення керівників держав, відомих діячів культури руйнують традиційні моральні та сімейні цінності не менш, ніж гей-парадна активність.

Сьогодні за аморальну поведінку вже не виганяють з партії, не знімають з посад і не засуджують в суспільстві.

І хоча в нашому постатеїстичному суспільстві майже 90% вважають себе віруючими, можна констатувати той факт, що суспільна мораль не є релігійною в багатьох своїх аспектах. І це можна вважати одним з секулярних викликів сьогодення.

Можна помітити зокрема таку певну тенденцію. Всього сто років тому розлучення засуджувалося суспільством і було забороне законом. Сьогодні ж це є нормою для суспільної моралі і дозволено законом. Дошлюбні та позашлюбні зв'язки вважалися соромом, а сьогодні цим нікого не здивуєш. Про гомосексуальні відносини було соромно навіть говорити, навіть існувала стаття Карного кодексу, що передбачала за це позбавлення волі. Сьогодні ж це, хоча і не вважається нормою, але вже не є злочином. Поки що лише педофілія вважається і гріхом, і збоченням, і злочином. Хоча про серйозне занепокоєння та якусь протидію цьому явищу з боку державних органів і не йдеться. За гроші можна взяти участь «у полюванні» на педофіла, що насправді є популяризацією збочення, а не боротьбою з ним.

Тому, якщо прослідкувати, як розвивалася історія з абортами, розводами, позашлюбними стосунками та гомосексуалізмом, то виявиться, що всі вони за декілька десятиліть пройшли шлях від морального збочення до майже норми в очах суспільної моралі секулярного суспільства. При цьому ставлення до цих проблем в усіх традиційних для України релігіях (християнство, іслам, юдаїзм) не змінилося протягом тисячоліття.

Мені, як речнику Української Православної Церкви, доводилося коментувати дразливе для суспільства питання гей-парадів. Я намагався привернути увагу суспільства до того, що у Святому Письмі гомосексуальні стосунки ставляться в один ряд з речами, на які сучасне суспільство вже не звертає уваги. «Не обманюйте себе: ні розпусники, ні ідолослужителі, ні перелюбники, ні блудодійники, ні мужоложники, ні злодії, ні користолюбці, ні п'яниці, ні злоріки, ні хижакі Царства Божого не впадкують вони!» (1 Кор. 6: 9-10). Говорячи сучасною мовою, християнина мають збурювати не тільки гей-паради, але й пропаганда гріха перелюбу і розпусти, пияцтво і корупція, лайка і недоброзичливість. Звичайно, зручніше і небезпечніше «боротися» з гріхами меншості, ніж усвідомити і спробувати вирішити проблеми більшості. Тому можна прогнозувати, що якщо наявна нині тенденція в моральній сфері залишиться, то як тільки, наприклад, гомосексуалісти перестануть бути дивом для ток-шоу і стануть такою ж реальністю, як «дон-жуани» і «судді-колядники», то увага суспільства переключиться на менш розповсюджену крайність, привертаючи до неї увагу вже й без того нетрадиційного за своєю мораллю суспільства.

Замість реальних проблем обираються крайнощі, виділяються, засуджуються, а все інше переходить до категорії або «ненормальне, але можливе», або «природне і нормальне», або навіть оспівується і героїзується.

Відтак викривлення суспільної моралі постає як секулярна тенденція. Друга тенденція, яку можна не виділяти в окрему і об'єднувати з першою, це є **етичні проблеми секуляризму**. Суспільні уяви про добро і зло змінюються, зміщуються і сьогодні навіть люди, які декларують власну релігійність, а той більше - навіть, належать до релігійних спільнот, поступово змінюють свої уяви про добро і зло в бік секулярного, нерелігійного, небіблійного.

Інформаційні виклики. Автор статті є фахівцем у цій сфері, а можливо тому це мені болить найбільше. Відбувається не тільки віртуалізація реальності, але й віртуалізація інформації про реальність. Ми перманентно перебуваємо у стані інформайних скандалів і, як людина, що постійно коментує події і відповідає на запити журналістів, я бачу, коли щось відбувається і ніхто ще достеменно не знає і не розуміє, що саме, ситуацію починають коментувати, вкидаються у інформаційний простір провокаційні матеріал. Інформація вкидається через неавторизовані джерела. Це всі знають, розуміють і, навіть відслідковують. Інфо-вкид підхоплюється всіма, навіть, центральними ЗМІ. Його починають коментувати. Версії починають бути такою самою реальністю, як життя. Чутки і плітки стають приводом для коментарів. Тобто, «прокоментуйте вислів когось щодо того, що хтось сказав». Але ж це не є реальністю, насправді нічого не відбувалося.

Автор вже почав відмовлятися від участі в ток-шоу. Не тому, що це йому набридло, а тому, що ти потрапляєш в дуже дивну ситуацію. Коли ти дивишся телевизор, то розумієш, що ток-шоу – це театр, де є сценарій режисера, «підсадні вутки». Тобі все зрозуміло, а відтак ти переключаєш канал. Хоча я щиро дивуюсь рейтингу цих програм, що означає, що люди все це дивляться. А коли ти потрапляєш в студію як реальна людина, як реальний священник, як реальний експерт, і ти не знаєш, де тут правда, де ні, хто є реальна людина, а хто є актор, який відіграє сценарій?

Більше того, за законами ток-шоу вже починають виробляти новини. Ми спостерігаємо, як новини перетворюються на ток-шоу. Тому, що ми обговорюємо не реальні події, а віртуальну реальність: те, чого немає, і те, чого не було. ЗМІ надають можливість пліткам стати новинами і реальністю.

Інша проблема пов'язана з соціальними мережами і присутністю людини у віртуальній реальності. І тут для християнина важлива залишатися собою, а не ховатися за «ніким», не роздвоюватися. Використання «ніків» небезпечно з етичної та світоглядної точки зору. При тому, що анонімність у цифровому світі – це ілюзія.

Існує також проблема конфлікту формату світських і релігійних ЗМІ. Формат світських ЗМІ все далі від традиційної для Церкви мети розповсюдження інформації – просвітницької чи виховної діяльності, бо ж при цьому використовуються схеми експлуатації людських страстей, слабкостей та недоліків. Сучасні ЗМІ у власному виробництві експлуатують те, з чим Церква завжди намагається боротися.

Сьогодні світські ЗМІ воліють тільки розважати і маніпулювати. Головне примусити глядача сміятися, плакати або жахатися. А маніпуляція при цьому наявна здебільшого економічна (споживацька) або політична.

Ми навіть побачили, як релігійну символіку, релігійні образи використовували під час рекламної компанії, наприклад, одного з ток-шоу одного з провідних телеканалів. На великих біл-бордах по всій країні у образі святих з німбами у вигляді рулеток позували відомі телеведучі. Але, наскільки мені відомо, це ток-шоу не пішло, можливо в тому числі і тому, що була обрана така рекламна стратегія. Але ми бачимо, що інше шоу, інформаційне, в ефірі того ж каналу про гроші, машини, годинники тощо має певний успіх.

На завершення розгляду питання про зовнішні виклики хотілося б сказати про те, чим, можливо, ще передчасно жахати і чого передчасно жахатися, але ті новини, які ми отримуємо з різних країн та випадки, що трапляються в нас, дають підстави говорити, що з'являється нове обличчя войовничого атеїзму і ім'я йому «войовничий секуляризм». Але це окрема розмова.

Зовнішнє чи внутрішнє є основною причиною? Аналізуючи сучасні виклики і проблеми та обговорюючи їх в середовищі церковних медійників, ми прийшли до висновку, що насправді проблема не зовні, а в середині. Набагато простіше боротися з уявним зовнішнім ворогом, аніж з внутрішніми проблемами, які можна назвати «внутрішньою секуляризацією». І тут автор також виділив би декілька аспектів.

«Політичне» православ'я. Автор вважає, що «політичне православ'я» якраз і є одним із яскравих проявів і реальних загроз внутрішнього секуляризму. Дуже символічно, що «хресна хода» політправославних йде не в Лавру, а з Лаври. І молитва здійснюється не біля святині, а під стінами Верховної Ради. І якщо хтось бачив виголошені там гасла, читав видруковувані такими газети чи слухав їх виступи на мітингах, то не міг не помітити, що з християнством і Євангелієм це має надто мало спільного. І це стосується перш за все духу, а не зовнішньої форми. Зовнішні форми у цих громадських рухів православні, а суть - політична, секулярна. Вони все більше відходять від Церкви і оформлюються як громадсько-політичний рух, але не помічають чи не хочуть помітити цього. До тих пір, поки ці люди самі себе не відокремили від Церкви і не стали на шлях відкритого протистояння Церкві, Церква буде знову і знову розглядати цю проблему як внутрішню, готувати нові звернення та нагадувати вже існуючі документи.

Цікаво було чути під час зустрічі з Предстоятелем Української Православної Церкви з вуст Муфтія України шейха Ахмеда Таміма про використання релігії у політичних цілях, як про головну небезпеку сьогодення. Саме політизація релігії приводить до екстримізму, до тероризму, до війн та ворожнечі. Саме релігія поступово зникає з порядку денного релігійно-політичних рухів, залишаючи радикальну і непримиренну політику, або, якщо так можна сказати, політичну релігію. Досвідом мусульманського світу не

варто зневажати і думати, що в нашому християнському світі тероризм або екстремізм неможливий.

Тому, коли дивишся відео, де літня жінка з молитвою лізе під колеса міліцейської машини, коли бачиш відпрацьовану систему розповсюдження інформації і мобілізації, а також молодих хлопців-ідеологів, які володіють технологіями і створюють ЗМІ, то невідомо, які методи боротьби з податківцями та іншими «служителями світової закуліси» нас можуть очікувати.

«Державне» православ'я. Так само, я вважаю проявом секулярності ідеологію «державного православ'я». Нічого доброго для Церкви як Боголюдського організму це не несе, бо якщо Церкву поставити на службу державі, то віра перетвориться на ідеологію, а священики з духівників на політруків: клірики стануть клерками. Держава не має керувати Церквою, кесарь не має володіти Божим. Але й навпаки - Церква не має керувати державою. У кожного має бути своє служіння, що застережено новозавітними словами: кесарева – кесарю, а Боже – Богові.

Церква не відділяє чиновника від загалу. Чиновники такі самі люди, але їх проблеми дещо видніші. Вони є відображенням духовного і морального стану всього суспільства. Публічні люди є ще й творцями суспільних орієнтирів, законодавцями моди. І те що вони сьогодні пропагують, це також виклик для Церкви.

«Економічне» православ'я. Вище автор говорив про загрози «політичного православ'я», але не менш небезпечною є загроза «економічного православ'я». Звичайно, існує економіка церковного життя, господарська діяльність монастирів є традиційною, а святині також треба підтримувати у належному стані. Але мова не про це. Церква не має перетворитися на олігархічну систему на зразок економічної системи, що існує у секулярному суспільстві. Навіть задля забезпечення життєдіяльності і утримання інфраструктури Церква не має займатися непрофільною економічною діяльністю. Церква живе на пожертви, а не на податки чи завдяки додатковій вартості. І це має визначати і економічну складову її існування, а також модель поведінки та бажань священнослужителів.

Церква в цілому і священнослужителі зокрема не мають займатися ані політикою, ані державним управлінням, ані бізнесом. Ми маємо займатися своєю справою – служінням Богові молитвою і людям добрими справами.

Секулярні проблеми особистості. Ті проблеми, що були мною вище окреслені, це є проблеми для Церкви в цілому. Але існують ще секулярні проблеми звичайної віруючої людини. Головною проблемою тут на сьогодні є проблема декларації віри без реального релігійного життя. У нас одна з найрелігійніших країн світу, якщо вірити соціологам. Але та сама статистика говорить, що людей, які хоча б знали 10 заповідей, навіть серед тих, хто ходить до Церкви, не дуже багато. Вже тут не кажу про намагання жити за заповідями та бути віруючим не тільки в храмі, а й на роботі, в суспільстві, в родині.

Розділився світ людини. Сучасна людина думає одне, говорить друге, а робить зовсім інше. Але ж релігійна людина має бути цілою, ціломудреною. А в нас релігійність її часто ще включається під час богослужіння, а виключається після виходу за територію храму. Це є також ознакою секулярності.

З іншого боку, якщо вже заглиблюватися і продовжувати цю думку, то наявність релігійного життя (відвідування богослужіння, ношення хрестика тощо) не убезпечує від впливу секуляризації. Дуже часто сьогодні зовнішнє релігійне життя не має у фундаменті релігійного світогляду. Тобто, зовні людина релігійна, вона все знає, все вміє, до церкви ходить, але на перевірку її світогляд не є християнським. І це є проблема саме внутрішньої секуляризації.

Наявною є також **інформаційна проблема**. На 1991 рік УПЦерква мала лише один журнал, а зараз вона має газети, журнали, теле- і радіопрограми, інтернет-сайти, сторінки в соціальних мережах і мобільні додатки до планшетів і телефонів. Православний інтернет з'явився в УПЦ тоді, коли дехто тільки розмірковував, а чи можна священику взагалі до комп'ютера підходити. Здається Церква має все, але якщо ми порівнюємо кількість глядачів, слухачів, читачів, користувачів наших церковних ЗМІ і ЗМІ світських, секулярних, то бачимо, що різниця вражаюча. Нині наша аудиторія значно вужча.

Автор статті вже 20 років робить, формує церковні ЗМІ. Так, зроблений нами 15 років тому перший в Україні релігійний православний сайт існує і досі. Більш того, ми вже декілька років послідовно працюємо над створенням інформаційного простору УПЦеркви. Механізми є, але вони не працюють, тому що немає такого попиту-запиту на релігійну інформацію, як на секулярну. Навіть церковні люди воліють отримувати інформацію про церковні події з нецерковних джерел. Навіть церковні люди скоріше подивляться відому програму про гроші, ніж прочитають богословську статтю чи стрічку церковних новин. Справа при цьому не в тому, що ця стрічка непрофесійно зроблена. Навпаки, іноді церковні новини глибші, значущі і цікавіші за світську інтерпретацію, але є певні орієнтири. Ми тут констатуємо той факт, що певний формат секулярних ЗМІ виховав глядача. І сьогодні глядач не просто їсть те, що йому дають: він уже вимагає цього. І цей глядач і з церковного середовища так само. Більшість пліток про церкву виникають саме в церковному середовищі і звідси уже потрапляють до аналітиків, журналістів. Обробленими відповідно ці ж плітки знову повертаються до церкви, бо саме тут є їх головний споживач. Хоча з релігійної точки зору, поширювати плітки не можна і вірити пліткам не можна, погано говорити про іншу людину не можна, судити також не можна. Але маємо тут все навпаки. І це є певний результат впливу секулярної світогляду.

Під час публічної лекції у Києві Чарльза Тейлора (відомого богослова і автора книги «Секулярна доба») я запитав його: Чи не видається Вам, що проблема внутрішньої секуляризації є більш загрозливою, ніж зовнішні виклики сьогоднішнього секулярного світу? І почув у відповідь: треба бути

відкритими до діалогу. Це дуже важлива річ для церковної свідомості, для Церкви. Ми проживаємо своє релігійне життя в цьому секулярному світі, а відтак ми маємо бути відкритими до діалогу з цим світом. Ми маємо розмовляти, ми маємо намагатися зрозуміти, ми маємо втілювати у власне життя власний християнський світогляд, свою християнську філософію, намагатися перекласти власний християнський досвід на мову цього світу. Треба жити Церквою, треба жити заповідями, треба жити Євангелієм, треба говорити мовами.

Апостоли на П'ятидесятницю, коли почали говорити різними мовами, говорити про Христа, а мови – це не тільки мови різних народів. Мови бувають різними. І ми, як християни, маємо навчитися цими мовами говорити про Христа і про Церкву й водночас навчитися слухати про Христа і про Церкву.

А н о т а ц і ї

Виокремлюючи зовнішні і внутрішні причини секуляризму, **Ю.Коваленко у своїй статті «Секуляризація як внутрішня проблема Церкви»** насамперед аналізує вияви внутрішньої секуляризації православних церков, якими є зокрема «політичне» православ'я, «державне» православ'я та «економічне» православ'я. Визначається низка секуляризаційних проблем православного віруючого.

Ключові слова: секуляризація, внутрішня секуляризація, моральний виклик, інформаційний виклик, релігійні ЗМІ, сучасний віруючий.

Выделяя внешние и внутренние причины секуляризма, **Ю.Коваленко в статье «Секуляризация как внутренняя проблема Церкви»** прежде всего анализирует проявления внутренней секуляризации православных церквей. Ими, в частности, являются «политическое» православие, «государственное» православие и «экономическое» православие. Определяется ряд секуляризационных проблем и у православного верующего.

Ключевые слова: секуляризация, внутренняя секуляризация, моральный вызов, информационный вызов, религиозные СМИ, современный верующий.